

Когатько Ю. Л.

*кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу досліджень якості життя населення,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Полякова С. В.

*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу досліджень якості життя населення,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-483-5-5>

НЕРІВНІСТЬ В УКРАЇНІ В 1999–2024 РОКАХ: АНАЛІЗ ЗА ІНДЕКСАМИ ДЖІНІ І КЕЙТЦА

Оцінка економічної нерівності є важливою для розуміння соціально-економічних тенденцій та ефективності державної політики. Одним з найважливіших показників для цього є індекс Джіні, який відображає рівень нерівності у розподілі доходів і дозволяє простежити вплив кризових періодів на добробут населення. Доповнення аналізу індексом Кейтца, що показує співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати, є важливим, оскільки заробітна плата робить найбільший вклад в нерівність в Україні (за даними 2021 року вклад становив 79,3%, 2023 року – 67,2%).

Базою для дослідження в 2019-2022 роках були «Обстеження умов життя домогосподарств» (ОУЖД) Державної служби статистики України, причому за 2022 рік база була змодельована на основі 2021-го через припинення обстежень внаслідок війни, а також «Загальнонаціональне репрезентативне вибіркове обстеження соціально-економічного стану домогосподарств України» (ОСЕСД), проведене у

грудні 2023 року – лютому 2024 року за технічної підтримки ЮНІСЕФ під координацією робочої групи, створеної Міністерством соціальної політики України.

Наприкінці 1990-х років Україна, як і більшість пострадянських країн, перебувала на етапі відновлення після глибокої трансформаційної кризи. У 1999 році індекс Джині становив 27,7, що свідчило про відносно помірну нерівність у розподілі доходів. У наступні роки спостерігалось незначне зростання цього показника, починаючи з 2002 року, індекс поступово знижувався до 25,8 у 2007 році (рис1).

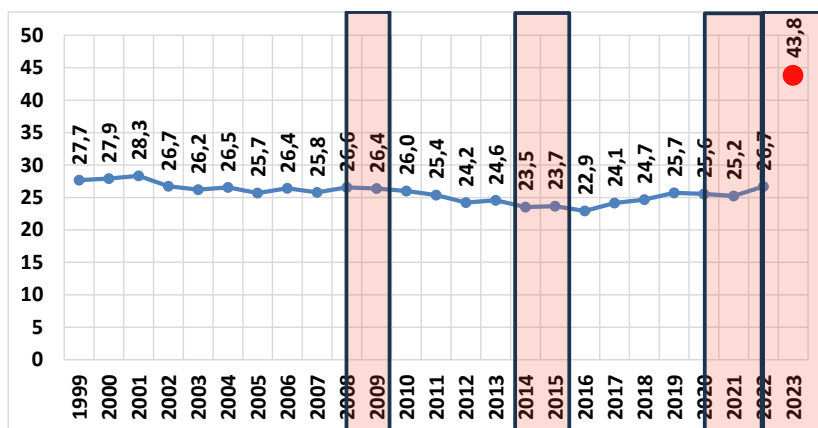

Рис. 1. Індекс Джині в 1999–2023 роках*.

* Рожевим виділено світову економічну кризу, Революцію Гідності та початок війни на сході України, коронавірусну кризу і повномасштабну війну. 2023 окремо і іншим кольором через інше джерело даних.

Джерело: розроблено автором за даними ОУЖД і ОСЕСД

Період світової економічної кризи 2008–2009 років позначився незначним зниженням нерівності: це може бути пов'язано з економічним спадом та скороченням доходів багатших верств населення. Така ж тенденція спостерігалась і в наступні роки. У кризові часи значні втрати несуть не лише малозабезпечені верстви, а й заможні громадяни, особливо власники бізнесу, великого капіталу та інвестиційних активів. Отже, зниження показників нерівності відбувалося не через покращення добробуту найбільш вразливих, а через загальне погіршення економічної ситуації та втрати багатших верств населення, а загальний рівень життя при цьому не покращується.

Революція Гідності та початок війни на сході України у 2014–2015 роках призвели до посилення економічної нестабільності. У 2014 році індекс Джині становив 23,5, у 2015 – 23,7, що стало найнижчим показником за весь аналізований період. Це може пояснюватися загальним падінням доходів населення, що частково згладило нерівність у розподілі доходів. Різке падіння економічної активності, як це було у 2014–2015 роках внаслідок початку війни на Донбасі, призвело до девальвації національної валюти, зростання інфляції та загального зниження доходів населення. Проте оскільки великі бізнеси та заможні верстви несуть суттєві втрати через падіння вартості активів, закриття підприємств та втрату інвестиційних можливостей, рівень нерівності тимчасово зменшується. У 2016–2019 роках показник знову починає зростати з 22,9 до 25,7.

Пандемія COVID-19, що розпочалася у 2020 році, практично не мала впливу на індекс Джині: у 2020–2021 роках він залишався на рівні 25,6–25,2. Це свідчить про те, що заходи соціальної підтримки та загальні економічні механізми змогли частково пом'якшити нерівність у розподілі доходів.

З початком повномасштабної війни у 2022 році індекс Джині почав зростати і досяг 26,7. Це вказує на посилення нерівності через втрату доходів частини населення, зростання безробіття та економічну нестабільність. У 2023 році показник зв даними ОЕСД був 43,8, що є безпрецедентно високим (проте тут слід враховувати, що розрахунки здійснено за іншим джерелом даних). Така ситуація може бути зумовлена серйозним економічним спадом, втратою робочих місць, нерівномірним доступом до державної підтримки та високою інфляцією. Для порівняння, у Польщі індекс Джині у 2019–2023 роках коливався від 28,5 до 27,0, у Румунії та Литві, де історично рівень нерівності був вищим, у 2023 році показники становили 31,0 та 35,7 відповідно, що значно нижче українського рівня. Це підкреслює серйозність викликів, з якими стикається Україна у сфері економічної рівності внаслідок війни [1].

На відміну від індексу Джині, Індекс Кейтца використовується для оцінки рівня забезпеченості мінімальної заробітної плати, зокрема наскільки вона покриває базові потреби населення. Його прийнятна норма в світі становить 50–60 [2] (для порівняння: в 2021 році в Польщі він становив 63 [3]).

Період 2000–2009 років характеризується високою волатильністю індексу Кейтца з поступовим погіршенням ситуації. Максимальне

значення 47,2% у 2000 році свідчить про активну державну політику втручання у сферу оплати праці в умовах посттрансформаційної кризи. Протягом цього десятиріччя спостерігається тенденція до поступового зниження індексу до 29,5% у 2008 році, що було обумовлено двома ключовими факторами: швидшим зростанням середньої заробітної плати порівняно з мінімальною та лібералізацією ринку праці зі зростанням частки приватного сектору, що в свою чергу привело до зростання нерівності (рис. 2).

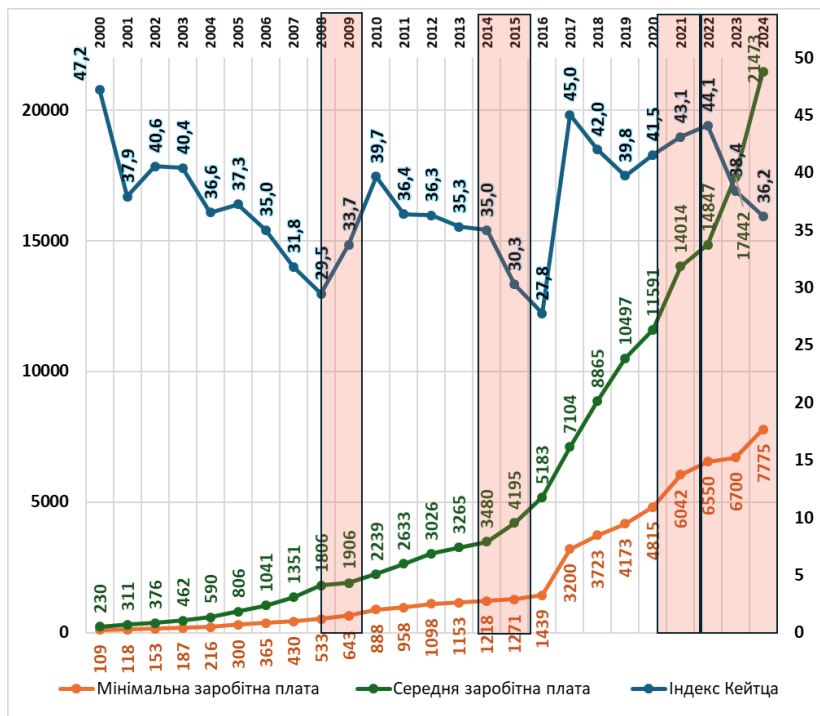

Рис. 2. Динаміка мінімальної та середньої заробітних плат (по основній осі) та Індекс Кейтца (по допоміжній осі), 2000–2024 рр.

Джерело: розраховано авторами за даними [4] та Державної служби статистики України

Різке підняття мінімальної заробітної плати у 2017 році покращило індекс Кейтца до 45% у 2017 році, проте за наступні два роки він знизився на 5,2 в.п., далі до початку повномасштабної війни зріс до 44%, проте за

підсумками 2024 року склав лише 36,2%. За даними Пенсійного фонду України, майже чверть найманих працівників (23%) у грудні 2022 року та 17,6% у грудні 2023 року отримували заробітну плату в межах мінімального рівня. Очевидно, що до закінчення війни та стабілізації економіки держава не зможе суттєво підняти рівень мінімальної заробітної плати, тому у найближчі кілька років можна очікувати подальше зниження індексу Кейтца.

Література:

1. Gini coefficient of equivalised disposable income by age. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di12/default/table
2. Богданова Т. І., Кривцова М. С. Механізм державного регулювання оплати праці в Україні: сучасні тенденції та шляхи реформування. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. пр. Одеса : Одеський нац. екон. ун-т, 2017. № 2–3. С. 80–91.
3. Global Wage Report 2020–21. Wages and minimum wages in the time of COVID-19. Geneva : International Labour Organization, 2022. 212 p. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_762534.pdf
4. Мінімальна заробітна плата (2000-2025). Ставки, індекси, тарифи. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> (дата звернення: 02.04.2025).
5. Бідність та нерівність в Україні під впливом COVID-19: підходи до оцінювання: монографія / Е. Лібанова та ін. Київ : Ін-т демографії та проблем якості життя НАН України, 2023. 203 с. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Новий_Фінал_Аналіз_ситуації_з_бідністю_в_Україні_на_довгих_рядах_даних_та_перші_наслідки_COVID-19.pdf